

УДК 619.899 +378.147

Співак Л. А., Співак Я. О.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ КОРЕКЦІЇ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДОЗНАВЧИХ ПОНЯТЬ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ

На сучасному етапі розвитку спеціальної педагогіки значна увага приділяється розробці й теоретичному обґрунтуванню засад цілеспрямованої діяльності дітей з вадами розвитку для повноцінного життя їх у соціумі.

У учнів з особливими освітніми потребами порушення інтелектуального розвитку позначається на формуванні узагальнених засобів дій в процесі сприйняття предметів та явищ навколишньої дійсності.

Значна обмеженість знань та уявлень про навколишній світ і природу, несформованість мисленевих операцій уповільнюють темп розвитку пізнавальної діяльності, а відтак - життєвої компетентності школярів.

Численні дослідження в галузі спеціальної педагогіки і психології свідчать про те, що правильно побудована система корекційно-виховної роботи з учнями, які мають вади розвитку, забезпечує плідний розвивально-компенсаторний ефект. Не зважаючи на значні порушення емоційної та інтелектуальної сфер, зберігаються відносно високі можливості формування в них певних знань, умінь і навичок.

Особливості навчання та виховання дітей з вадами розвитку були предметом дослідження багатьох вчених – дефектологів (В.І. Бондар, Л.С. Вавіна, І.В. Дмитрієва, І.Г. Єременко, А.І. Капустін, В.О. Липа, Г.М. Мерсіянова, В.І. Петрова, В.М. Синьов, Л.С. Стожок, В.Є. Турчинська, О.П. Хохліна та ін.).

Серед учбових предметів спеціальної школи важливе місце належить природознавству, вивчення якого відіграє особливу роль, як в загальному розвитку дітей з інтелектуальними вадами, так і в корекції недоліків їх пізнавальної діяльності (Є.С. Ковальова, Л.С. Стожок, В.Є. Турчинська, Т.К. Ульянова та ін.).

В розробці однієї з головних проблем теорії і практики олігофренопедагогіки – підвищення корекційно-розвиваючої ролі навчання – особливе місце належить проблемі вдосконалення процесу формування у дітей з психофізичними вадами природознавчих понять на основі існуючих уявлень про оточуючий світ, а від адекватності і стійкості сформованих понять у учнів і залежить успіх їх навчання в спеціальній школі.

Враховуючи особливості пізнавальної діяльності учнів з вадами розвитку, а саме: ослабленість функції пошуку суттєвого в явищах, мала диференційованість вмінь, відсутність логічної підпорядкованості і

системності знань, низький рівень сформованості прийому порівняння, недостатній рівень оволодіння логічним апаратом формування понять, стійкість стереотипних зв'язків і недостатній розвиток причинного мислення, процес формування понять, на наш погляд, повинен йти в системі, розділеній на окремі етапи, а кожен з них повинен виконувати свою функцію. В зв'язку з чим при формуванні природничих понять в учнів спеціальної школи, ми в своєму дослідженні за основу взяли етапи, які були запропоновані в наукових працях А.І. Капустіна.

Розглянемо методику поетапного формування природознавчих понять на навчальному матеріалі з розділу «Рослини» (6 клас).

Почнемо з першого орієнтовного етапу (I). Приступаючи до викладення певного розділу, вчитель орієнтує учнів в їх наступній діяльності. Використовуючи схеми, таблиці, які відображують різноманітність рослинного світу на Землі, проводиться бесіда про значення рослин в природі і необхідність вивчення природознавства, а саме - ботаніки – науки про рослини, їх життя, зовнішній і внутрішній вигляд, будову, користь рослин. Можна також провести екскурсію в природу, після чого необхідно перейти безпосередньо до формування системи самих понять.

Наступний – підготовчий етап (II). Основною функцією цього етапу є реконструкція – перебудова нечітко сформованих нових життєвих знань, початкове формування понять і адекватних дій на рівні наочного мислення.

На даному етапі формуються прийоми диференційованого сприйняття співвідносно абстракції, двухфазового узагальнення, узагальнення суттєвих ознак і їх порівняння, прийоми порівняння на імперичному рівні..

Оскільки на рівні образного мислення учень робить аналіз, синтез, абстрагування і узагальнення реальних їх фактів, важливо, щоб він робив це правильно. Наприклад, при поясненні нового учбового матеріалу з розділу «Рослини» діти розглядають малюнки або натуральні об'єкти, впевнюються, що органи різних рослин якісно різняться один від одного, мають різні корені, стовбури, листя.

Матеріал повинен бути підібраний так, щоб у кожному в наочно-сприймальному образі розкривалася яка – небудь суттєва ознака формуючого поняття. Наприклад, при формування понять «Квітка рослини» дається наочний матеріал, який зображує будову квітки, на фоні цілого ряду несуттєвих ознак (зовнішній вигляд, кількість частин квітки, тощо).

Не дивлячись на відмінності зовнішньої характеристик образів (колір, розмір, запах), в кожному об'єкті зображуються суттєві ознаки.

З внесенням вар'їрованої наочності кожного разу повторюється етап процесу протиставлення. Суттєві і несуттєві ознаки групуються, утворюючи окремі ланки зв'язку, тобто йде процес початкового узагальнення з одночасним протиставленням.

Таким чином, на підготовчому етапі, тільки за допомогою наочності, яка містить суттєві і несуттєві ознаки, намічається тенденція перебудови життєвих уявлень і понять. Це створює передумови формування загальних уявлень і початкових понять. Перехід до формування нового уявлення за аналогічною методикою несе в собі обов'язковий елемент переміщення суттєвих ознак двох уявлень. Коли вчитель дає завдання: «Подивися і знайди, в чому їх схожість і в чому їх відмінність» (мова йде про кімнатні і польові рослини), то учні включаються до пошуку схожого і відмінного, що сприяє початковому формуванню операції порівняння.

На даному етапі вчитель формує фонд природничих знань і логічних операцій на рівні образного мислення. Учні на емпіричному дійовому рівні безсловесних розгорнутих характеристик навчаються диференційовано розглядати малюнки, натуральні об'єкти, абстрагувати, узагальнювати, порівнювати.

Весь хід навчання готує базу для формування тих самих прийомів діяльності, але вже на рівні словесно-логічного мислення.

Головна задача слідуєчого перехідного (основного етапу (III)) складається з формування фонду знань і прийомів діяльності на рівні словесно-логічного мислення, з включенням в процес навчання схем, словесних інструкцій, алгоритмів дій, правил.

На цьому етапі (III) продовжується робота з формування прийомів діяльності: однофазового узагальнення тільки суттєвих ознак, ізолюючої абстракції, порівняння з послідовним формуванням понять: «ознаки суттєвого», «ознаки достатні», «ознаки схожості», «ознаки відмінності».

Розглянемо послідовність роботи по формуванню понять на цьому етапі використовуючи конкретний матеріал.

Наведемо приклад формування поняття «Рослина – цілісний організм». Для цього можна використовувати схему, на якій подано характеристика кожного органу рослини: корінь, пагін, стебло, листок, квітка.

Розглядаючи схему, учні повинні прийти до висновку, що рослина – цілісний організм, так, як має органи тісно пов'язані між собою, що складають одну цілісну систему.

Спочатку ми пропонуємо учням розглянути схему, прочитати текст підручника вголос. Учні повідомляються не тільки поняття і їх відношення, але і знання про дії, про те, як правильно мислити, вирішувачи ту чи іншу пізнавальну задачу.

Потім переходимо до безпосередньо матеріалізованих дій. Даємо учням вар'їровану наочність і одночасно пропонуємо малюнки, на яких зображені рослини з ознаками формуючих понять. Ми показуємо, пояснюємо, а потім учні самостійно виконують роботу.

Вводячи до схеми суттєві ознаки, в той же час не треба прибирати наочність. Для перевірки та закріплення засвоєного

матеріалу, переводу знань в план розумових дій, вводяться завдання практичного характеру. Наприклад ставимо запитання: «Про цей організм ми знаємо, що він розмножується насінням і черенками. Що це за організм?».

Потім даємо нову варіативну наочність із сполученням суттєвих і несуттєвих ознак. Ці ж ознаки вписані на картки, і є на таблиці. Учні розглядають таблицю, зіставляють її із змістом та роблять висновки, проте що одні ознаки постійні і незмінні, а інші змінюються. Далі ми пояснюємо, учням для того що б встановити, що перед ними, треба виявити основні, суттєві ознаки, а головне, - ті, які розкривають зміст поняття. Пояснюємо також, що поняття розкривається за допомогою системи ознак. При цьому відмічаємо, що для визначення поняття буває достатньо і однієї ознаки. Якщо сказати: «На його місці утворюється плід», відразу можна здогадатися, що мова йдеться про квітку, але якщо сказати: «Вони розташовуються на стеблі», то ми не зможемо з'ясувати про що йдеться мова, бо на стеблі можуть розташовувати, як листя, так і квіти, чи бруньки.

Це говорить про те, що дана ознака є основною суттєвою, необхідною, але недостатньою.

Навчання прийому порівняння і формування поняття ознаки «ознаки суттєві», «ознаки схожості», «ознаки відмінності», «відповідні ознаки» йде одночасно з формуванням самих природознавчих понять.

На останньому узагальненому «інтегративному етапі» (IV) відпрацьовується прийом ізолюючої абстракції, отже, узагальнюються лише суттєві ознаки. Несуттєві виступають в якості фона, будучи представленими в наочності, яка зберігається і на цьому етапі. Одночасно, встановлюється складні змістовні зв'язки. Окремий образ асоціюється з рядом ознак певного поняття. Окремі поняття сприяють встановленню зв'язків між поняттями певної системи. Наприклад, виділення кисню та поглинання вуглекислого газу асоціюється з поняттям «листя», а поняття «лист» - з загальним поняттям «рослина».

Після вивчення кожної з тем, з метою закріплення і уточнення знань проводиться робота з використанням вар'їрованої наочності.

На цьому ж завершальному етапі навчання по оволодінню учнями природничими поняттями вводиться робота з картками. Картки з ознаками формуючих понять перемішуються і дається завдання, яке стосується диференціації ознак і співвідношення їх з відповідними поняттями. Наочність у цьому випадку не використовується. Тут же вводиться завдання, яке вимагає виконання дій «підведення під поняття».

Таким чином, на всіх етапах формування понять враховується необхідність одночасного формування знань про факти та явища природи, і прийомів розумової діяльності учнів.

Саме така співвідносність може забезпечити розвиток мислення у дітей з інтелектуальними вадами. Формування природознавчих понять

на всіх чотирьох етапах будується в залежності від характеру і змісту навчання індуктивним шляхом, але не виключається і дедуктивний шлях. На всіх етапах забезпечується глибоке співвідношення елементів наочності, образного і словесно-логічного мислення з перевагою того чи іншого в залежності від стадії навчання.

Запропонована схема поетапного формування понять забезпечує по-черговість переходу від знань сформованих на рівні наочно-образного мислення до знань, які формуються на рівні словесно-наочного мислення, закінчуючись процесом їхньої систематизації.

В той же час введення чотирьох етапів дає змогу повністю регулювати діяльність учнів.

Формування понять проходить на досить високому рівні складності, що сприяє підтримці пізнавального інтересу і позитивно впливає на відношення учнів до навчання в школі.

Отже, підвищення ефективності навчання природознавству можливе лише за таких умов, коли забезпечується одночасно формування у школярів фонду знань і адекватних прийомів розумової діяльності.

Література:

- 1. Гальперин П. Я.** Психология мышления и учение о поэтапном развитии умственных действий / П. Я. Гальперин // Исследование мышления в советской психологии. – М. : Наука, 1966. – С. 23 – 46.
- 2. Капустин А. И.** О коррекционной роли использования наглядности в старших классах вспомогательной школы / А. И. Капустин, В. Н. Синев // Дефектология. – 1978. – № 1 – 2. – С. 39 – 42.
- 3. Капустин А. И.** Коррекционно-развивающие функции наглядности в обучении учащихся вспомогательной школы / А. И. Капустин. – М. : Изд-во Прометей МГПИ им. Ленина, 1990. – С. 12 – 23.
- 4. Липа В. А.** Основы коррекционной педагогики : учебное пособие / В. А. Липа. – Донецк : Лебідь, 2002. – 327 с.
- 5. Синёв В. Н.** Изучение причинно-следственных зависимостей при изучении исторического материала учащихся старших классов вспомогательной школы / В. Н. Синёв, А. И. Капустин // Дефектология. – 1976. – № 1. – С. 4 – 12.

Співак Л. А., Співак Я. О. Педагогічні умови корекції процесу формування природознавчих понять в учнів спеціальної школи.

В статті розглядаються деякі умови корекції процесу формування природознавчих понять в учнів спеціальної школи. Автором запропоновано етапи формування понять і дано характеристику кожному з них.

Ключові слова: уявлення, аналіз, синтез, узагальнення, наочність, поняття.

Спивак Л. А., Спивак Я. О. Педагогические условия коррекции процесса формирования естественнонаучных понятий в учащихся специальной школы.

В статье рассматриваются некоторые условия коррекции процесса формирования естественнонаучных понятий учащихся специальной школы. Авторами предложены этапы формирования понятий и дана характеристика каждому из них.

Ключевые слова: представления, анализ, синтез, обобщения, наглядность, понятия.

Spivak L., Spivak Y. Pedagogical conditions to the correction of the process of forming some notions in natural sciences with the special school pupils.

Some conditions of the correction to the process of forming certain notions in natural sciences with the special school pupils are considered in the article. The authors suggest the stages of forming the notions and give characteristics to each of them.

Key words: presentations, analysis, synthesis, generalizations, visual aids, notions.

УДК 376.1:51:159.93

Сухоніна Н. С.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

Успіхи у пошуку нових ефективних методів управління формуванням сенсорно-перцептивних процесів – важлива передумова для розвитку інших образних форм пізнання, зорової пам'яті, уявлень, наочно-образного мислення. Корекція пізнавальної діяльності передбачає використання прийомів і способів цілеспрямованого обстеження предметів і явищ, спираючись на різні види відчуттів (дотик, слух, нюх та ін.).

Глибокі порушення зору зумовлюють значне обмеження чуттєвого пізнання, суттєві зміни у способах, методах і прийомах навчально-пізнавальної діяльності учнів зі зниженим зором. При випадінні функцій зору виникає тимчасове порушення в цій системі, але в подальшому порушена функція заміщується за рахунок діяльності інших аналізаторів – виникає перебудова системи збережених аналізаторів [1].

Пізнання навколишнього оточення у людини в процесі розвитку відбувається на основі чуттєвого сприймання та за допомогою перцептивних дій. Тому поняття «сенсорно-перцептивна діяльність»